

Ansambluri funerare bucureștene de secol XIX

*TEODORA SPERANȚA DIACONESCU
AURELIAN STROE*

Grija de a da capitalei țării un aspect cât mai frumos a constituit o preocupare veche a locuitorilor și autorităților Bucureștilor. În secolul XIX ea va cunoaște însă o nouă etapă, încercându-se construirea – în afara perimetrului aglomerat din centru – a unui oraș nou, sistematizat – aidoma orașelor moderne din Europa – „unde cetatea ce se zice veche este cea mai urită vedere, în vreme ce cetatea cea nouă arată o frumusețe deosebită, un aer folositor, mulțumire și sănătate celor ce lăcuiesc într-însa”¹.

În acest scop se înființează în martie 1830 o comisie ce elaborează un proiect de „regulament pentru starea sănătății și paza bunei orînduiei în București”. Se propun o serie întreagă de măsuri ce urmăreau – alături de înfăptuirea unor lucrări edilitare de înfrumusețare și modernizare – curățirea orașului și îndepărtarea focarelor de epidemii.

Pe această direcție, articolul 25 al regulamentului de mai sus interzice „cu totul de a se mai îngropa morți în oraș, ci toți, de la cea dintîi persoană pînă la cea din urmă, fără osebire, să se îngroape în afara orașului”² – stabilindu-se pentru aceasta opt puncte „simitiere”: patru pentru pămîntenii de rit ortodox – la Podul Mogoșoaiei, la capul Podului din afară, dincolo de Obor, la capul Podului Șerban Vodă, spre dealul Filaretului și în preajma uliței Podului de pămînt –, celelalte patru fiind pentru „papistași, protestanți, armeni și evrei”³.

Dar pînă în 1879, cînd se dă o dispoziție fermă în acest sens⁴, bucureștenii vor continua înhumările în centrul orașului, în jurul bisericii din „mahalaua” în care locuiau.

Loc de adunare a enoriașilor, de înregistrare a noilor născuți, a proaspeților căsătoriți și a decedaților, bisericile constituiau de fapt centrul cartierului pe care îl deserveau, îndeplinind și rolul de capelă a unor ansambluri funerare locale.

În cele ce urmează vom prezenta ansambluri funerare – sau mai precis ceea ce a mai rămas din ele – din jurul a trei lăcașuri de cult bucureștene: biserica Bradu-Staicu, biserica Sf. Gheorghe Nou și biserica Scaune.

BISERICA BRADU-STAIICU*

Înălțată de Staicu logofătul și de soția sa Despa pe locul unei ctitorii mai vechi din lemn, biserica Bradu-Staicu apare semnalată documentar în 1726, cînd ctitorul este nevoit să răscumpere de la mînstirea Radu-Vodă locul pe care se ridică această construcție, loc mai înainte domnesc și cedat mînstirii de către voievod⁵.

Refăcută de Apostol Velicu în 1809, biserica deservea mahalaua Staicului din plasa Broștenilor, cartier care, potrivit catagrafiei din 1798, cuprindea 96 de case⁶.

Din fostul cimitir al mahalalei Staicului format în jurul acestui lăcaș religios s-au păstrat trei cruci. Cea mai mare dintre ele (dimensiuni 180 X 94 cm), aflată lângă intrarea în biserică în partea stîngă, este încadrată de un chenar linear proeminent; în partea superioară are înscrisă data, iar în cea inferioară inscripția propriu-zisă: „1849 / martie 27 / Aici odihne / ște robi lui / Dumnezeu / ...” următoarele 5 rînduri fiind distruse în prezent. Nu aceeași era situația în anul 1907 cînd N. Iorga menționa „pe un mormînt afară” inscripția: „1849 Martie 27. Aici odihnește robi lui Dumnezeu Sfetcu împreună cu soția sa Joița și cu fiii...”, lipsă fiind numai aproximativ un rînd și jumătate, probabil două nume⁷. Sub crucea mai sus prezentată se află lespedea din piatră (dimensiuni 150 x 85 cm), avînd în partea superioară pe un cîmp decorat alcătuit din 5 garoafe așezate central, încadrate de 4 rozete, iar în partea inferioară inscripția: „Supt această pi / iatră sã oduhnește / ... Dumnezeu / Sfetcu i (?) Maria soția lu(i)... / ...Joița... / ...” (urmează două rînduri aproape în întregime șterse). N. Iorga nu amintește însă cele două însemne funerare existente în grădina din dreapta bisericii, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că sînt scoase la iveală după această dată. De altfel, săpături recente pentru amenajarea unei magazii scot și în prezent la lumină fragmente de cruci.

Din aceste două cruci aflate în spațiul din dreapta bisericii, una are o siluetă elegantă, cu brațele laterale scurte (dimensiuni 117 X 60 cm); inscripția cu litere ușor ascuțite este subliniată de rînduri în relief: „Anuța Di / mitrie logo / făt Matei Te / ... tina Ort / ier... le... / Ana pre(s)vi / tera 1830”. Cealaltă are un aspect masiv, datorat în parte și capitelului paralelipipedic (dimensiuni 90 X 50 cm); (Foto 3); o imagine conturată simplu încadrează inscripția cu litere rotunjite: „Pome / ște Dme / Vasil er / eiu (Do)b / ra 830”.

BISERICA SF. GHEORGHE NOU

Construcția exista ca lăcaș de cult încă din secolul al XVI-lea. Se mărește în timpul lui Antonie Vodă din Popești cînd, cu cheltuiala dragomanului Panaiot Nicusios, se adaugă chiliile și clădirile adiacente. În anul 1707, Constantin Brîncoveanu reconstruiește integral atît biserica, cît și „lăcuințele” din jur⁸. Monumentul suferă mai apoi stricăciuni grave în incendiile din 1718, 1804 și mai ales în 1847, fiind de fiecare dată refăcut.

În jurul ei se întindea un cartier populat: mahalaua Sf. Gheorghe Nou, care, conform aceleiași catagrafii din 1798, era a doua ca populație din București, însumînd un număr de 209 case⁹.

Litografiile și gravurile acestei biserici executate după desenele lui Raffet și Bouquet din 1837, respectiv 1841, arată clar existența, de ambele părți ale construcției, la punctul de legătură între naos și altar, a unor însemne funerare din piatră.

În urma lucrărilor de restaurare a monumentului, executate nu cu mult timp în urmă, la circa doi metri sub actualul nivel de călcare, în dreptul fundației din prima jumătate a secolului al XIX-lea, au fost scoase la lumină lespezi de mormînt, cruci și fragmente de cruci de piatră. Dintre pietrele de mormînt aflate în partea stîngă a construcției doar două au inscripție lizibilă. Una dintre ele este ornamentată în partea superioară cu doi îngeri, așezați pe nourași, ce susțin o coroană închisă. Între ei se află o cruce sprijinită pe două vâluri unite la mijloc cu ciucure. Lespedea (dimensiuni 170 X 89 cm) este din piatră, fragmentată spre jumătate; are cadru cu

motive vegetale și inscripția: „*Supt această pi / atră să odihnesc / răposajii robi lui / Dumnezeu Anastase / fratele său Dumitru / feciorii lui haği Alecu Șli / vneli martie în 26 anul / 1839 iulie în 21*”. În mitrica anului 1839 a bisericii Sf. Gheorghe Nou întâlnim pe un Dumitru Cismaru, mort la 12 iunie și îngropat de popa Teodosie¹⁰. Anastase nu figurează în mitrică, dar, judecând după cele două date înscrise pe piatră, el a decedat în martie același an. Un Petre Costea Slivnalău ot Popa Hera – probabil o rudă a lui Haği Alecu ce locuia în vecinătate – este menționat în catastiful patentarilor din București din anul 1832 la categoria căldărari, potcovari, lăutari¹¹.

Cealaltă lespede din piatră (dimensiuni: 170 X 65 cm) are cadru liniar și este ornamentată în partea superioară cu soare și lună figurate despărțite la mijloc printr-o cruce. Inscripția: „*Supt această piat / ră să odihnește o / asele răposatului / robu lui Dumnezeu / Grigore Cojocar / 1835 aprilie 20*”.

În dreapta bisericii se află o cruce de piatră (dimensiuni: 75 X 37 cm) (Foto 4), cu un mic capitel, cu litere inegale, stîngaci lucrate avînd inscripția: „*Petre Dumi / triu / 1828 mar / teiu 20*”.

BISERICA SCAUNE

Apare menționată documentar pentru prima oară în 1675, pe locul unde înainte se întindea stăpînirea marelui vornic Cernica. Biserica actuală a fost zidită de Atanasi de Tîrnovo și terminată de nepotul său Stavro, la 3 septembrie 1705¹². Cunoscută sub numele de biserica Săpunari (datorită probabil contribuției bănești substanțiale a acelei bresle ai cărei membri se concentraseră pe lângă apa Bucureștioarei), sau a Scaunelor (după scaunele de carne ale orașului), ea se afla într-o veche „mahala” bucureșteană populată de categorii sociale diferite¹³, denumirea mai nouă reflectînd schimbările petrecute în acest cartier al capitalei în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd măcelarii înlocuiesc ca putere economică și demografică pe săpunari.

Cimitirul din vecinătatea bisericii se întindea pe o porțiune relativ mare. Lucrările de construcții efectuate în perioada dintre cele două războaie mondiale și prin anii 1950–1960 au scos la lumină însemne funerare, grupate în prezent în jurul monumentului.

În pridvor, în partea stîngă, se află o lespede de piatră ornamentată superior cu soare și lună figurate, despărțite la mijloc de o cruce (dimensiuni: 155 X 77 cm). Inferior este excizat un cap de mort înconjurat de inscripția semicirculară: „*... Basile, Luca, Floarea cu Miu 1818*”. Central, inscripția propriu-zisă: „*Suptu această piatră s / ă odihnesc oasele / răposajilor robilor lui / Dumnezeu Lambrini Sma / randa Eliana Păuna / 1830 septembrie 1*”.

În curte, în stînga bisericii.

Cruce de piatră cu capitel mic (dimensiuni 67 X 32 cm) (Foto 5) și inscripția: „*Ioana / Safta / 1814*”. Crucea este fragmentată la bază.

În aceeași parte, în fața monumentului. Cruce de piatră de mici dimensiuni (40 X 72 cm), cu următoarea inscripție: „*Apostol sin / Sterie (?) / Ileana s / in Gheorghe*”.

Piatră de mormînt sub crucea anterior prezentată, ornamentată cu soare și lună figurate, despărțite de o cruce centrală (dimensiuni: 150 X 76 cm). În colțurile de sus, cîte un cap de îngeraș. Inscripție: „*Supt această piatră să / odihnește trupul răpo / saji robi lui Dumnezeu / Anghelina sojia lui Gheorghe / 1839 februarie 26*”. În mitrica morților pe anul 1839 a bisericii Scaune figurează înscrisă Anghelina

văduva, decedată la 22 februarie și îngropată de popa Vasile în cimitirul mahalalei în care locuise¹⁴.

În curte, în dreapta bisericii, sprijinite de scara de acces.

Crucea de piatră cu capitel mic (dimensiuni: 70 X 30 cm) (Foto 6). Inscricție cu litere inegal spaționate: „Robi lu / i Dum / nezeu / Elena / 1834”. O Elena văduva, aflăm în mitrica anului 1834, decedată sîmbătă 8 decembrie și înmormîntată de preotul Neagu¹⁵.

Cruce de piatră cu capitel mic (dimensiuni: 50 X 33 cm) (Foto 7). Inscricție cu litere suprascrise: „P(o)meni go(s)po(d) / Dimitrie/1811”.

În aceeași parte, în fața intrării.

Cruce de piatră cu capitel mic purfînd înscrisă data 1840 (dimensiuni: 92 X 38 cm) și inscripția „Dragomi / ru trei / u... /... Gheor / ghe Mari / nu”. În mitrica morților pe anul 1840 figurează un Gheorghe Sacagiul din mahalaua Scaunelor, decedat duminică 3 martie și înmormîntat de popa Petre¹⁶. Primul menționat, Dragomir, decedat anterior, a fost probabil reînhumat la această dată.

Lespede de mormînt sub crucea anterior prezentată, din marmură albă, cu o bogată decorație cu motive geometrice și vegetale de inspirație barocă (dimensiuni: 158 X 77 cm) (Foto 8). Inscricție încadrată de un chenar liniar: „Supt această piat / ră zac oasele ră / posaților robii lui / Dumnezeu Ioan III / ovici și fii lui și a ră / posaților Petre Hagi / Ionciu și Anastasia / 1840 april 23 Bucur(esti)”.

Desprinzînd din ansamblurile funerare de secol XIX urmele păstrate în jurul celor trei biserici amintite, consierăm oportun să punctăm cîteva observații ce se reliefează din materialul prezentat.

Grupate în două categorii – cruci de piatră și lespezi – însemnele funerare descrise mai sus sînt însoțite de inscripții sumare, cu text concis, ce menționează elementele esențiale: numele, data morții sau a înhumării, gradul de rudenie. Literele sînt realizate toate prin excizare; forma și așezarea lor, ligamentele sau suprascrierea imprimă însemnului un aspect ordonat sau neglijent, dovedind îndemînarea mai mare sau mai mică a cioplitorului. Legat de aceasta, subliniem că toate însemnele funerare amintite corespund unei categorii sociale modeste de tîrgoveți, formată din mici meseriași și negustori, care se diferențiază între ei prin posibilitățile materiale ale fiecăruia. Așadar, vom întîlni uneori un plus de eleganță în caligrafierea literelor, în modelarea textului, în aspectul general. Cînd situația financiară este prosperă sînt folosite lespezi de mormînt; motivele ornamentale se repetă. Uneori, materialul suport (marmură), ca și decorația bogată dovedesc tendința acestora de a se ridica la nivelul claselor sociale dominante, imitînd pietre funerare ale unor demnitari aflate în pronaosul bisericii.

Bukarester Bestattungsanlagen im XIX. Jahrhundert

Überzicht

Vor jener Zeit, in der die Bemühungen um die Systematisierung und Regelung der Hauptstadt der Rumanischen Lander die Tatsache zur Folge hatten, dass die Beerdigungen nur in speziell eingerichteten und ausdrücklich festgestellten Orten stattfinden konnten, wurden die Begrabnisstätten um die Vorstadtkirchen gewählt. Die Grabsteine und – kreuze die wir rings um drei Bukarester Kirchen – Bradu-Staicu, Sf. Gheorghe Nou und Scaune – untersucht haben, stellen uns Einwohner, Handwerke, soziale und finanzielle Verhältnisse vor. Die auf diese Weise gewonnenen Informationen scheinen gering zu sein, dagegen enthüllen sie eine Mikrogeschichte – en detail – Bukarests in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts.

Note

- * Biserica Bradu Staicu a fost demolată în anul 1987, după prezentarea acestei comunicări. Parte din piesele recuperate au fost depozitate la Mănăstirea Cernica.
1. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 112.
  2. H. Oprescu, E. și I. Virtosu, *Începuturi editate 1830-1832. I. Documente pentru istoria Bucureștiului*, București, 1936, p. 40.
  3. G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 6.
  4. H. Stahl, *Bucureștii ce se duc*, București, p. 34, 243.
  5. G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 318; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 80
  6. G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 342; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 306.
  7. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. II, București, 1907, p. 328.
  8. G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 190, 192.
  9. *Ibidem*, p. 340.
  10. F. A. S. M. B., *Colecția registrelor de stare civilă*, Mitrice, 243 (Biserica Sf. Gheorghe Nou), f. 42 v.
  11. H. Oprescu, E. și I. Virtosu, *op. cit.*, p. 210.
  12. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor din București*, București, 1961, p. 269-269.
  13. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 81.
  14. F. A. S. M. B., *Colecția registrelor de stare civilă*, Mitrice, 209 (Biserica Scaune), f. 60 v.
  15. *Ibidem*, f. 21.
  16. *Ibidem*, f. 70 v.